

Structuurvisie Randstad 2040

Toetsingsadvies over het milieueffectrapport

3 december 2008 / rapportnummer 2028-97

1. OORDEEL OVER HET MER

Het kabinet heeft het voornemen een integrale lange termijnvisie¹ (2040) op te stellen voor de Randstad. In deze Structuurvisie moet tot uitdrukking komen hoe met huidige trends en nieuwe ontwikkelingen in dit gebied het best kan worden omgegaan. De ambitie voor de Randstad is “een duurzame en concurrerende Europese topregio”.

Ter onderbouwing van de besluitvorming over de Structuurvisie is een milieueffectrapport (MER) opgesteld.

MER

Ten behoeve van de Structuurvisie zijn drie ruimtelijke modellen ontwikkeld en vergeleken. Het zijn modellen met een verschillende ruimtelijke structuur en ontwerpfilosofie: Wereldstad, Kuststad en Buitenstad.² In een zogenoemde ‘Kabinetsvisie’ is getracht het beste van de modellen te bundelen. De kabinetsvisie is de basis van de Structuurvisie Randstad 2040.

Het MER presenteert een vergelijking van de drie modellen en de Kabinetsvisie op hun gevolgen voor milieu en duurzame ontwikkeling.

De hoofdconclusies uit het MER zijn dat het model Wereldstad het beste uit de vergelijking van alternatieven naar voren komt en de Kabinetsvisie op een tweede plaats komt. De Kabinetsvisie is echter flexibeler in het licht van mogelijk toekomstige onvoorziene ontwikkelingen. Verder komt uit het MER naar voren dat bij geen van de alternatieven het “gewenste niveau van duurzaamheid” wordt gerealiseerd.³

Hoofdoordeel

De Commissie voor de milieueffectrapportage⁴ heeft het MER getoetst. Zij vindt dat door de modellen in het MER te vergelijken op hun gevolgen bruikbare informatie beschikbaar is gekomen voor de onderbouwing van de kabinetsvisie op de Randstad in 2040. De **essentiële informatie** is naar haar oordeel in het MER **aanwezig**. Bij dit oordeel neemt de Commissie in aanmerking dat op haar verzoek achteraf nog een adequate passende beoordeling op hoofdlijnen aan het MER wordt/is toegevoegd (zie ook §2.2 van dit advies).

Opzet vergelijking van alternatieven

Bij de vergelijking van de modellen is gebruik gemaakt van de 3x3 matrix van duurzame ontwikkelingsbeoordeling met de aspecten “planet, people, profit” en “hier, later en elders”.

Hoewel er in het MER sprake is van een goede aanzet naar een meer integrale effectbeschrijving, meent de Commissie dat de aspecten people, profit, elders en later te summier zijn ingevuld om van een volwaardige duurzame ontwikkelingsbeoordeling te kunnen spreken. Ter illustratie:

- **People:** Een goede kwaliteit van het woonmilieu is een belangrijke, wellicht zelfs een van de belangrijkste randvoorwaarden voor een concurrerende topregio. Maar door de globale invulling van de modellen blijkt het in het MER moeilijk daarover goede uitspraken te doen.
- **Profit:** De modellen in het MER zijn niet getoetst op doelbereik voor het economische aspect ‘concurrerende topregio’.

¹ Het gaat hier om een Structuurvisie ex artikel 2.3 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening.

² De modellen gaan uit van eenzelfde economische groei en eenzelfde ruimtelijk programma (aantallen te bouwen woningen en dergelijke).

³ §2.2 van dit advies gaat hierop nader in.

⁴ Zie bijlage 1 voor de samenstelling van de werkgroep van de Commissie die daarover adviseert en voor andere projectgegevens.

- De Structuurvisie geeft weliswaar meer informatie over de sociale en economische aspecten, maar doet dat alleen voor de Kabinetsvisie.

In het overleg over reikwijdte en detailniveau van het op te stellen MER is aan de orde gekomen dat het te ambitieus is een volledige duurzame ontwikkelingsbeoordeling uit te voeren in een relatief korte tijd, terwijl er daarmee bovendien nog relatief weinig ervaring is. De wettelijke regelgeving over milieueffectrapportage vraagt daar ook niet om. De combinatie van een positief eindoordeel met enkele kritische kanttekeningen moet in dit licht worden gezien.

In hoofdstuk 2 geeft de Commissie een toelichting op het oordeel en enkele aanbevelingen. Die betreffen allereerst het advies om een passende beoordeling op hoofdlijnen en een toets op doelbereik aan de informatie in het MER toe te voegen. Daarnaast vraagt de Commissie aandacht voor de rol van de MER-informatie in het verdere planproces voor de Randstad.

2. TOELICHTING OP HET OORDEEL

2.1 Alternatieve modellen

Wereldstad, kuststad, buitenstad

De alternatieven in het MER zijn ontwikkeld in ontwerpstudio's. Allereerst zijn daar enkele verkenningen uitgevoerd rondom de thema's "groen en water", "netwerken" en "verstedelijking". Op basis van de uitkomsten van deze verkenningen en discussies erover zijn drie (integrale) modellen gemaakt volgens de principes: ruimte maken (Kuststad), ruimte vergroten (Wereldstad) en ruimte volgen (Buitenstad). In alle modellen is dezelfde indicatieve opgave van het ruimtegebruik voor 2040 verwerkt. Ieder model bevat een eigen visie op de structuur van de netwerken (spin, ladder, archipel).

De Commissie vindt dat de modellen relevante keuzen op het gebied van de ruimtelijke ordening representeren. Door de modellen in het MER te vergelijken op hun gevolgen is bruikbare informatie beschikbaar gekomen voor de onderbouwing van de kabinetsvisie op de Randstad in 2040.

Kabinetsvisie

In het MER staat dat de kabinetsvisie is opgesteld op basis van de inzichten en discussies over de drie modellen. Dit keuzeprocess is in het MER niet expliciet weergegeven. Toch is het belangrijk te weten:

1. of de modellen substantiële *trade offs* bevatten tussen scores op belangrijke variabelen. Dat betekent immers dat een goede score op het ene criterium automatisch leidt tot een lage score op een andere (afwenteling);
2. welke ontwerpkeuzen in de modellen aan elkaar gekoppeld zijn en welke relatief los van elkaar staan.

Op dit moment worden de modellen integraal gepresenteerd, maar de uitvoering zal gefaseerd en via deelbesluiten plaatsvinden. Wellicht verdwijnen er in dat uitvoeringsproces onderdelen naar achteren, of worden geschrapt, terwijl ze wezenlijk zijn voor de positieve totaalbeoordeling.

- De Commissie adviseert een analyse hierover aan de Uitvoeringsagenda toe te voegen.

Groen-blauwe basiskaart

Voor de groen-blauwe structuur bevat het MER slechts één basiskaart, omdat deze als 'beste oplossing' uit de atelierfase naar voren kwam. Belangrijke onderdelen zijn: een hoger peilniveau in de lage delen van het veeweidegebied, verbetering van de toegankelijkheid van het groene middengebied langs kades en dijken en de aanleg van een Hollands merengebied.

De uitgangspunten van deze basiskaart zijn in alle modellen overgenomen.

Uit het MER wordt op deze manier niet duidelijk wat de voor- en nadelen van het ontwikkelen van deze groen-blauwe structuur zijn ten opzichte van mogelijke andere⁵ uitwerkingen. Het (atelier)onderzoek dat is uitgevoerd en de afwegingen die zijn gemaakt om te komen tot de basiskaart, zijn niet gepresenteerd in een achtergrondrapport bij het MER. Daarom heeft de Commissie deze informatie niet kunnen toetsen.

■ De Commissie adviseert de resultaten van de ontwerpateliers toegankelijk te maken door bundeling en presentatie in een of meer achtergrondrapporten.⁶

2.2 Vergelijking van alternatieven

Referentie voor de vergelijking

In een MER worden de milieugevolgen van de alternatieven doorgaans afgezet tegen die van de autonome ontwikkeling. Dat is de milieusituatie zonder uitvoering van het voornemen.

In het MER Randstad 2040 is geen autonome ontwikkeling beschreven. In plaats daarvan is gebruik gemaakt van de Tweede Duurzaamheidsverkenning van het Milieu en Natuurplanbureau (MNP).

Het MNP geeft aan dat bij trendmatig beleid een aantal duurzaamheidsproblemen zal blijven optreden. In het MER is (alleen) voor de Kabinetsvisie nagegaan of daarmee de persistente problemen die de Tweede Duurzaamheidsverkenning aangeeft, worden oplost.⁷

■ De Commissie vindt dat op een zinvolle wijze gebruik is gemaakt van de Tweede Duurzaamheidsverkenning van het MNP. Uit de uitkomsten van deze 'duurzaamheidstoets' wordt duidelijk dat er meer en ander dan ruimtelijk beleid nodig is om de duurzaamheidsdoelen voor het Randstadgebied daadwerkelijk te realiseren. Dat zou beter in de Uitvoeringsagenda Randstad 2040 naar voren moeten komen.

Door alternatieven onderling te vergelijken worden verschillen goed duidelijk. Een nadeel van een onderlinge vergelijking van alternatieven is echter dat hierdoor niet goed in beeld komt wat het betekent voor het milieu om de beschreven toekomstbeelden voor de Randstad te realiseren. Bijvoorbeeld: In het MER wordt gesteld dat de ambitie om een topregio te worden, gepaard zal gaan met inzet van veel **energie** en grote hoeveelheden **grondstoffen**. De modellen zullen daarin niet verschillen. Maar alleen al de bouw van 500.000 woningen vraagt om ca 50 miljoen ton bouwmaterialen. De voorgenomen toename aan bedrijfshuisvesting en de versterking van de infrastructuur zullen ook een aanzienlijke grondstoffenvraag opleveren. Door de modellen alleen

⁵ Ter illustratie: klimaatbestendigheid dwingt niet perse tot waterberging. Bemalen kan ook en is wellicht goedkoper.

⁶ De Commissie beschouwt de discussies die in de ontwerpateliers zijn gevoerd als nuttige stappen in de totale m.e.r.-procedure waaraan in het MER zelf te weinig recht wordt gedaan.

⁷ Hoewel de tekst van de samenvatting suggereert dat deze duurzaamheidstoets voor de andere modellen ook is gemaakt, zijn de resultaten ervan niet in het MER te vinden.

onderling te vergelijken komen de effecten hier en nu, maar vooral elders en later ('footprint') niet uit de verf.⁸

Een vergelijkbare opmerking geldt voor **landbouw**. In ieder model zal het areaal landbouwgebied in de Randstad in 2040 sterk zijn verminderd. Om de voedselproductie in stand te houden zal er elders in Nederland, of in de wereld meer geproduceerd moeten worden. Deze effecten worden nu niet besproken.⁹

■ De Commissie maakt uit de insteek van het MER op dat bestuurlijk de discussie niet speelt of het aangegeven ruimtelijke programma in de Randstad moet worden gerealiseerd, maar vooral hoe. Dan is het ontbreken van hiervoor genoemde informatie daarvan een logisch gevolg.

Toetsingskader

Om de onderlinge vergelijking uit te voeren is gebruik gemaakt van de duurzaamheidsmatrix (people, planet, profit/hier en nu, elders, later), die voor dit MER specifiek is ingevuld met beoordelingscriteria per cel.

De beoordeling is veelal in kwalitatieve termen gegeven in de vorm van een gemotiveerd deskundigenoordeel. Deze werkwijze past volgens het MER bij de abstractie en het schaalniveau van de modellen. De Commissie ondersteunt dit.

	people	planet	profit
Hier en nu			
Later			
Daar			

Een reactie van de Commissie op het gebruik van de duurzaamheidsmatrix staat in hoofdstuk 1 van dit advies: het is een goede aanzet, maar geen volwaardige duurzame ontwikkelingsbeoordeling.

Verder plaatst de Commissie als kanttekening dat er slordigheden en onvolkomenheden zijn in de beoordeling en vergelijking van de alternatieven: zo staan niet beschreven aspecten wel in de tabel en omgekeerd en zijn bijlage 1 en hoofdstuk 4 onderling niet consistent.¹⁰

Dat beïnvloedt echter niet het totaalbeeld van de beoordeling, zoals opgenomen in §4.8 van het MER en de samenvatting van het MER, en is daarom als tekortkoming overkomelijk.

People

Bij de start van het project werd veel waarde gehecht aan het ontstaan van een aantrekkelijk woonmilieu om zo van de Randstad een concurrerende top-regio te maken. De modellen zijn echter te globaal uitgewerkt om dat aspect goed te kunnen beoordelen: in welke mate sluit (de toekomstige ligging van) het programma aan bij de woonwensen, welke kwaliteit van de leefomgeving

⁸ Ook meer in het algemeen heeft het aspect 'energie' in het MER een relatief beperkte rol gespeeld. Het is niet als een ontwerp-opgave aan de ateliers meegegeven. Er is ook niet nagegaan wat de energiebalans zal zijn in de verschillende modellen.

⁹ Overigens zijn er ook wel verschillen tussen de modellen voor het thema landbouw, bijvoorbeeld in de mogelijkheden voor verbrede landbouw.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld pagina 86, 90, 91 en 108 van bijlage 1. Hoofdstuk 4: p. 46: effecten op de onderlaag elders is niet besproken in de tekst; hetzelfde geldt voor de scores voor elders en later op pagina 57. p. 84 de score van de kabinetsvisie op mate van afdekking klopt niet met de tekst. Meer in het algemeen is de onderbouwing van de scores in sommige gevallen summier. Het is de Commissie niet altijd duidelijk waarom het alternatief Kuststad zo slecht uit de beoordeling naar voren komt. De resultaten uit bijlage 2 van het MER ondersteunen dat er op dit punt verschillen van inzicht kunnen zijn.

ontstaat er¹¹, wat zijn de sociale effecten van een hoge verdichtingsambitie, hoe wordt de armoede en segregatie in de grote steden aangepakt?

Zo blijft onduidelijk op welke gronden de aangekondigde metropolitane parken¹² en hoogbouw binnen het plangebied als positieve bijdragen aan de concurrentiepositie van en leefbaarheid in de toekomstige Randstad moeten worden gezien en niet onderhevig zullen zijn aan afwijzing door de bevolking en daardoor aan versneld verval en verspilling van geïnvesteerde fondsen, materialen en ruimte.

■ De Commissie heeft er begrip voor dat de modellen globaal zijn gebleven: het gaat immers om een relatief groot en complex gebied en een verre tijdhorizon. Het betekent wel dat de sociale aspecten bij de verdere uitwerking van de plannen veel aandacht moeten krijgen.

Profit

Onder het kopje profit worden enkele economisch gerelateerde aspecten besproken, maar het hoofdpunt “het realiseren van een economische topregio”, komt niet aan de orde. Toch was dat een van de twee hoofddoelstellingen van het kabinet voor de Randstad in 2040. Zelfs in een klassieke MER is het gebruikelijk dat er een toetsing van de alternatieven op doelbereik wordt uitgevoerd. Dat zou dan zeker moeten gelden voor een meer integraal opgezet plan-MER:

- met welke criteria wordt gemeten dat het doel van een economische topregio in voldoende mate wordt bereikt;
 - hoe scoren de verschillende modellen op die criteria;
 - wat zijn de consequenties (trade offs)¹³ van de keuze voor een echte economische topregio?
- De Commissie adviseert op deze vraag in de Kabinetsreactie in te gaan.

Passende beoordeling

Het is niet uit te sluiten dat de plannen voor de Randstad (significante) gevolgen kunnen hebben voor beschermde natuurwaarden, waaronder de Natura 2000 gebieden. In dat geval dient het MER een ‘passende beoordeling’ te bevatten. In het MER staat dat de passende beoordeling vanwege het hoge abstractieniveau van het MER nog niet is gemaakt. Dat zou later moeten gebeuren.¹⁴

De Commissie onderkent dat het niet mogelijk is om nu al een passende beoordeling gedetailleerd uit te werken, omdat de modellen daarvoor nog niet ver genoeg zijn ingevuld. Een dergelijke exercitie is ook niet zinvol, aangezien zowel het voorkomen van habitats en soorten, als de te hanteren natuur- wet- en regelgeving in 2040 vrijwel zeker anders zullen zijn dan nu.

Het is nog onduidelijk wat klimaatadaptatie precies gaat betekenen voor de ruimtelijke ontwikkelingsmogelijkheden van de Randstad, maar dit zal ongetwijfeld van invloed zijn op de bestaande en toekomstige natuurwaarden. Als gevolg van keuzes in klimaatadaptatie zullen naar verwachting in de toekomst ook de behoud- of instandhoudingsdoelen voor beschermde gebieden moeten worden bezien.

¹¹ Zoals bereikbaarheid van groen en recreatievoorzieningen, milieuhinder en andere gezondheidsaspecten. Zelfs de geluid- en risicocontouren van Schiphol zijn niet aangegeven, terwijl deze natuurlijk van grote invloed zijn op de mogelijkheden voor nieuwe verstedelijking.

¹² Hoewel de modellen slechts globaal zijn ingevuld, valt het op dat de locaties van de metropolitane parken al vrij concreet zijn aangegeven. De aangegeven locaties doen vermoeden dat Spaarnwoude model staat voor de te realiseren parken. Uit de stukken kan worden afgeleid dat eerder een Amsterdamse Bos of Vondelpark als referentiebeeld zijn bedoeld, maar dit soort parken liggen juist meer in, of dichtbij de stad.

¹³ Wellicht impliceert de wens om van de Randstad een economische topregio te maken dat in het gebied van de Randstad het oplossen bepaalde persistente duurzaamheidsproblemen niet haalbaar is.

¹⁴ MER pagina 66.

Tot slot kunnen nieuwe inzichten in de toekomst mogelijk leiden tot een benadering van natuurbescherming waarin meer ruimte is voor 'kwaliteit door ontwikkeling' in plaats van voornamelijk door behoud.

Toch is het ook in een MER met een groter abstractieniveau en een langere tijdshorizon mogelijk en relevant een passende beoordeling te doen. Daarin wordt per model aangegeven of er sprake kan zijn van aantasting van wezenlijke kenmerken en waarden in de Natura 2000-gebieden en welke mogelijkheden er zijn om dat te voorkomen.¹⁵ Dat is belangrijke informatie bij de keuze tussen de modellen.

- De Commissie adviseert alsnog een passende beoordeling op te stellen en die te laten aansluiten bij het abstractieniveau van het plan.

2.3 Bestuurlijke aspecten

In haar advies over de reikwijdte en het detailniveau van het MER heeft de Commissie geadviseerd in het MER ook op bestuurlijke aspecten in te gaan. De relevantie van die vraag blijkt al uit de conclusie in §2.2 van dit advies dat er blijkbaar "meer en ander dan ruimtelijk beleid nodig is om de duurzaamheidsdoelen voor het Randstadgebied daadwerkelijk te realiseren".

Het MER geeft aan dat het nog een leemte in kennis is hoe robuust¹⁶ de ruimtelijke modellen zijn voor onverwachte ontwikkelingen. Het zal een belangrijke uitdaging zijn de robuustheidstoets in de toekomst beter in te vullen.

In ieder geval is het wenselijk in de Uitvoeringsagenda momenten van evaluatie aan te geven. Hierin moet worden nagegaan wat de voortgang van de uitvoering is en of de oorspronkelijke conclusies over de wenselijkheid en de haalbaarheid van de aangegeven ontwikkelingsrichting nog steeds kloppen.

In het MER komt summier aan de orde dat bepaalde modellen wellicht vragen om een andere bestuurlijke constellatie dan nu aanwezig is. De centrale vraag is of bestuurlijke structuren op gemeentelijke en provinciale schaal infrastructuur op randstad-schaal tot stand kunnen brengen. De Commissie denkt dat bijvoorbeeld alleen al het tot stand brengen van de gewenste groenblauwe structuur om bestuurlijke samenwerkingsvormen vraagt die nu nog niet aanwezig zijn.

- De Commissie adviseert deze punten in de Uitvoeringsagenda te adresseren.

¹⁵ Een geschikte benadering voor dit type plan is naar het oordeel van de Commissie de zogenoemde "stoplicht-methode". Hierin staat groen voor: geen kans op aantasting; oranje voor: risico aanwezig en rood voor groot risico. Bij groot risico kan worden aangegeven of er maatregelen voor handen zijn om het risico op aantasting te verkleinen.

¹⁶ Ook naar die robuustheid voor onvoorziene ontwikkelingen werd door de Commissie gevraagd in haar advies over de reikwijdte en het detailniveau van het MER.

BIJLAGE 1: Projectgegevens

Initiatiefnemer: Ministerraad

Bevoegd gezag: Minister van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Besluit: vaststellen van een Structuurvisie

Categorie Gewijzigd Besluit m.e.r. 1994: m.e.r.-plicht komt voort uit kaderstelling voor diverse potentieel m.e.r.-plichtige activiteiten en mogelijke gevolgen voor Natura 2000gebieden

Activiteit: het ontwikkelen van de Randstad tot een duurzame Europese top-regio

Betrokken documenten:

De Commissie heeft kennis genomen van de zienswijzen en adviezen, die zij van het bevoegd gezag heeft ontvangen. Omdat de reacties niet of nauwelijks ingaan op het MER, bespreekt de Commissie ze niet (expliciet) in dit toetsingsadvies. Een overzicht van de zienswijzen en adviezen is opgenomen in bijlage 2.

Procedurele gegevens:

advies aanvraag: 3 december 2007

ter inzage legging: 8 februari 2008 tot en met 12 april 2008

advies reikwijdte en detailniveau uitgebracht: 24 april 2008

kennisgeving planMER: 9 september 2008

aanvraag toetsingsadvies: 26 november 2008 (informeel verzoek om advies: 24 september 2008)

ter inzage legging MER: 22 september 2008 tot en met 31 oktober 2008

toetsingsadvies uitgebracht: 3 december 2008

Werkwijze Commissie bij toetsing:

Tijdens de toetsing inventariseert de Commissie eerst of er tekortkomingen zijn in het voldoen aan de (vooraf) gestelde eisen. Vervolgens beoordeelt de Commissie de ernst van de eventuele tekortkomingen. Daarbij staat de vraag centraal of de benodigde informatie aanwezig is om het milieubelang een voldoende plaats te geven bij de besluitvorming. Is dat naar haar mening niet het geval dan signaleert de Commissie dat er sprake is van een zogenoemde 'essentiële tekortkoming'. De Commissie adviseert dan dat die informatie alsnog beschikbaar komt, alvorens het besluit wordt genomen. Overige tekortkomingen in het MER worden in het toetsingsadvies opgenomen, voor zover ze kunnen worden verwerkt tot duidelijke aanbevelingen voor het bevoegde gezag. Deze werkwijze impliceert dat de Commissie zich in het advies tot hoofdzaken beperkt en niet ingaat op onjuistheden of onvolkomenheden van ondergeschikt belang.

Samenstelling van de werkgroep:

Per project stelt de Commissie een werkgroep samen. De werkgroepsamenstelling bij het onderhavige project is als volgt:

drs. M. van Eck (werkgroepsecretaris)
prof.dr. R. van Engelsdorp Gastelaars
ir. N.G. Ketting (voorzitter)
prof.dr. J.M. Mastop
prof.dr. P.F.M. Opdam
ir. F.A.C. de Haas
prof.ir.drs. J.K. Vrijling
prof.dr. G.P. van Wee

BIJLAGE 2: Lijst van zienswijzen en adviezen

1. Gemeente De Ronde Venen, Mijdrecht
2. Gemeente Pijnacker-Nootdorp, Pijnacker
3. Regionaal Stedelijk Netwerk WERV, gemeenten Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal, Rhenen
4. Gemeente Haarlemmermeer, Hoofddorp
5. Gemeente Lansingerland, Berkel en Rodenrijs
6. Provincie Gelderland, Arnhem
7. Provincie Noord-Holland, Haarlem
8. Gemeente Ouderkerk, Ouderkerk aan den IJssel
9. NV-Utrecht, Utrecht
10. Gemeente Alphen aan den Rijn, Alphen aan den Rijn
11. Metropool regio Amsterdam, Amsterdam
12. Gemeente Zeewolde, Zeewolde
13. Gemeente Haarlem, Haarlem
14. Zuidvleugelpartners, Den Haag
15. Gemeente Heemstede, Heemstede
16. Gemeente Westland, Naaldwijk
17. Intergemeentelijk Samenwerkingsorgaan Waterland,
18. Provincie Flevoland, Lelystad
19. Stuurgroep Groene Hart, Utrecht
20. Gemeente Almere, Almere
21. Greenport WestlandOostland, Pijnacker
22. Samenwerking Utrecht-West, Mijdrecht
23. Brabantstad, Den Bosch
24. Gemeente Wijdmeren, 's Graveland
25. Gemeente Nieuwkoop, Ter Aar
26. Economische Stakeholders regio Rotterdam, Rotterdam
27. Kamer van Koophandel Den Haag mede namens Kamers van Koophandel Amsterdam, Gooi-, Eem- en Flevoland, Midden Nederland en Rotterdam, Den Haag
28. Stichting Valkenburg Groen, Wassenaar
29. DHVG, Schiedam
30. Witte Weekblad
31. Milieudefensie, Amsterdam
32. Stichting Oude Kern Rijsoord, Ridderkerk
33. Natuurmonumenten, 's Graveland
34. Vesteda Groep, Maastricht
35. Werkgroep Milieu Infrastructuur en Ruimte CDjA
36. Stichting Horst en Voorde, Woudenberg
37. Stichting Behoud Waterland, Broek in Waterland
38. Algemene Vereniging voor Natuurbescherming 's Gravenhage en omstreken, Den Haag
39. Stichting Deltaplan Duurzame Bereikbaarheid, Capelle aan den IJssel
40. Suikerunie, Oud Gastel
41. BMC advies management, Amersfoort
42. Gasunie N.V.
43. ANWB, Den Haag
44. Staatsbosbeheer Regio West, Amsterdam
45. Commissie Hoeksche Waard, Klaaswaal
46. NS Reizigers, Utrecht
47. Greenport(s) Nederland, Naaldwijk
48. Vereniging Leefbare Venen, Waverveen
49. J.C. de Jong-Boon
50. Gemeente Zaanstad, Zaandam
51. onbekend
52. onbekend
53. L. de Ridder
54. R. de Boer
55. H.F. Blom
56. P. Petit
57. H. Hofman
58. J. Gerardu

59. N. Leijendekker
60. W. Micke
61. R.J.M. Kortekaas
62. F. Poot
63. P. Kulsen
64. W.J. van Erp
65. B.J.M. Smiet
66. S. Niessen
67. P. Kuijper
68. R. Schuring
69. D. Vancraeynest
70. L. Hondius
71. Stichting Perspectivo Spijkenisse l.o.
72. M. Feelders
73. J. Troost
74. F. Menger
75. S. Dembski
76. A. Groeneveld
77. C. Boer
78. J.L. Twicler
79. H. Duijm
80. E. Stellingwerf
81. B.K. van der Chijs
82. C. Floor
83. Fractie GemeenteBelangen Ronde Venen, Mijdrecht

**Toetsingsadvies over het milieueffectrapport
Structuurvisie Randstad 2040**

Het kabinet wil een lange termijn visie opstellen voor de Randstad in 2040. De ambitie is: de Randstad als “een duurzame en concurrerende topregio”.

Ter onderbouwing van de besluitvorming over de visie is een milieueffectrapport gemaakt.

ISBN: 978-90-421-2566-7